

Janusz Małek

"Protestantische Fürstenpolitik in den Ostseeländern im 16 Jahrhundert", Walther Hubatsch, "Historische Zeitschrift" T. 192, 1961, z. 2 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 615-617

1961

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

cały szereg podstawowych problemów ustrojowych, społeczno - gospodarczych i kulturalnych historii biskupstwa warmińskiego XIV i XV w., wykorzystując skrzętnie wyniki badań szczegółowych kilku pokoleń historyków warmińskich.

Henryk Zins

WALTHER HUBATSCH, *Protestantische Fürstenpolitik in den Ostseeländern im 16 Jahrhundert*, Historische Zeitschrift, t. 192, z. 2, Monachium 1961, s. 282 — 294.

Na XI Międzynarodowym Kongresie Nauki Historycznej w Sztokholmie (21—28 sierpień 1960 r.), tematyka bałtycka przewijała się prawie we wszystkich komisjach i obradach plenarnych Kongresu.

Problemem bałtyckim interesują się przede wszystkim historycy krajów nadbałtyckich, zwłaszcza Szwedzi¹⁾, Niemcy²⁾, a ostatnio także uczeni radzieccy³⁾.

W Polsce od czasu powojennych syntez Karola Górskiego⁴⁾ i Władysława Konopczyńskiego⁵⁾, mimo ustalenia specjalnego programu badań bałtyckich⁶⁾ niewiele w tym względzie działo się. Niemniej dotychczasowe wyniki polskiej nauki historycznej są znaczne, co znalazło swoje odbicie w referacie prof. Władysława Czaplńskiego⁷⁾ z Wrocławia o problemie bałtyckim w XVI i XVII w., wygłoszonym na Kongresie Sztokholmskim.

Eadania zachodnioniemieckie problematyki bałtyckiej XVI w. przedstawił prof. W. Hubatsch z Bonn w referacie o protestanckiej polityce książąt w krajach skandynawskich⁸⁾. Referat ten w formie rozszerzonej ukazał się w „Historische Zeitschrift”. Prof. W. Hubatsch, badacz Zakonu Krzyżackiego i Prus Książęcych, ostatnio coraz częściej pisze na tematy skandynawskie i bałtyckie, zajmując się zarówno średniowieczem, jak i czasami najnowszymi⁹⁾. Artykuł Hubatscha omawia protestancki charakter

¹⁾ Dotychczasową historiografię bałtycką historyków skandynawskich przedstawił na ostatnim posiedzeniu plenarnym Kongresu Sztokholmskiego prof. dr Folke Lindberg w referacie *La Baltique dans l'historiographie scandinave*.

²⁾ Tu liczne prace prof. W. Hubatscha z Bonn.

³⁾ G. A. Nowickij, *Nowye dannye o russkom feudalnom zemlewtadenni w Pribaltike w period liwonskoj wojny*; *Woprosy Istorii*, 1956, nr: 4, s. 134—138.

⁴⁾ *Polska w zlewisku Bałtyku*, Gdańsk 1946;

⁵⁾ *Kwestia bałtycka do XX wieku*, Gdańsk 1947.

⁶⁾ *Polska historiografia bałtycka. Najpilniejsze potrzeby badawcze, organizacyjne i wydawnicze*. Referaty i dyskusja z konferencji naukowej Instytutu Bałtyckiego w Szczecinie w dniach 8—9 IV 1948. Gdańsk — Szczecin 1949.

⁷⁾ *Le problème baltique aux XVIe et XVIIe siècles* — XIe Congrès International des Sciences Historiques Stockholm 21—28 Août. 1960, Rapports IV Histoire Moderne. Göteborg — Stockholm — Uppsala 1960, s. 25 — 47.

⁸⁾ *Die protestantische Fürstenpolitik in den Ostseeländern im 16 Jahrhundert* — XIe Congrès International des Sciences Historiques. Stockholm 21—28 Août 1960. Résumés des Communications, Göteborg — Stockholm — Uppsala 1960, s. 135 — 136.

⁹⁾ *Unruhe des Nordens*. Studien zur deutschskandinavischen Geschichte. Göttingen 1956.

polityki zagranicznej państw leżących w zlewisku Bałtyku w l. 1526—1555. Polityka tych państw określona jest ich przynależnością do obozu reformacyjnego.

W zasadzie dopiero prof. G. Carlsson z Lundu w swoich ostatnich pracach w pełni omówił ten problem. Dotychczas protestancką politykę związkową pierwszej połowy XVI w. ograniczano do Związku Szmalkaldzkiego, tymczasem miała ona miejsce jeszcze przed powstaniem tego Związku, jak też po jego upadku. Protestantyzm w państwach nadbałtyckich i w Rzeszy od swych początków określał zamierzenia tych państw, wspólne cele i wspólną obronę przeciw państwom katolickim. Nie było tak zawsze, czasem antagonizmy w bloku protestanckim były silniejsze od obawy przed uderzeniem przeciwnego bloku (zwłaszcza odnosiło się to do Szwecji, której położenie geograficzne broniło przed zakusami państw katolickich). Jednakże zagadnienie to nie zostało jeszcze w całości przeanalizowane, istnieją tylko opracowania cząstkowe. Hubatsch w dość obszernym przeglądzie literatury daje obraz dotychczasowych badań, uwypuklając te zagadnienia, które należałoby podjąć, zwłaszcza dzięki istnieniu poważnej, dotąd nie wykorzystanej, bazy źródłowej. Jest to korespondencja książęca i miejska Prus, Saksonii, Hesji, Danii i Szwecji. Tylko w niektórych wydawnictwach źródłowych spotykamy ułamki do interesującego nas zagadnienia. W tej sytuacji artykuł Hubatscha jest próbą syntetycznego spojrzenia na całość polityki bałtyckiej z pierwszej połowy XVI w. Politykę tę omawia dla trzech protestanckich związków książąt, tj. 1) Związku z l. 1525—1527, 2) Związku Szmalkaldzkiego i 3) Związku Książąt z r. 1550.

Pierwszy związek protestancki wyszedł z Prus Książęcych. Państwo to po przyjęciu luteranizmu i wprowadzeniu go w kraju przez Albrechta (mandat z 6 lipca 1525 r. i I Porządek Kościelny z 10 XII 1522 r.) poróżniło się z cesarzem i papieżem. Pozostała gałąź Zakonu Krzyżackiego w Niemczech rościła pretensje do terytorium, którym władał teraz Albrecht jako książę świecki. W tej sytuacji Albrecht, chociaż miał zapewnioną obronę pana zwierzchniego, króla polskiego, jednak zabiegał nie tylko o rozszerzenie luteranizmu na Szwecję¹⁰⁾, Polskę¹¹⁾ czy Inflanty, lecz również o stworzenie koalicji antykatolickiej, a zarazem także antycesarskiej w rejonie Bałtyku i w Niemczech. Tak to pierwsze państwo luterskie Europy (Prusy Książęce) dało asumpt do tworzenia protestanckiego bloku. Kanclerz Jan v. Schwarzenberg i biskup pomezkański Erhard von Queiss doprowadzili w l. 1526—1527 do mniej lub więcej zwanego protestanckiego systemu związkowego, do którego weszły Prusy Książęce, elektorat saski, Hesja, Śląsk (chodzi tu zapewne o księstwo legnickie — JM) Anhalt-Beyreuth, Norymberga, Dania i Szwecja. Doszło nawet do zbliżenia z Gdańskiem, Warmią i Inflantami. Działalność pierwszego protestanckiego związku jest dotąd nie zbadana.

Nowy okres w polityce protestanckiej książąt związany jest z założonym w r. 1530 Związkiem Szmalkaldzkim, którego działalność dla Rzeszy jest dostatecznie znana. Natomiast stosunki jego z państwami nadbałtyckimi są trudniejsze do uchwycenia we wcześniejszym okresie. W r. 1531 do Związku przystąpiła Lubeka i Ryga. Przynależność Danii i Szwecji do Związku

¹⁰⁾ G. Carlsson; *Preussischer Einfluss auf die Reformation Schwedens* w: *Beiträge zur deutschen und nordischen Geschichte. Festschrift für Otto Scheel*, 1951, 36—48).

¹¹⁾ W. Weintraub; *Udział Prus Książęcych w reformacji polskiej*, *Reformacja w Polsce*, nr 6, 1934, s. 38 — 63.

była sukcesem samego Marcina Lutera, który będąc współautorem układu w Brömsebro ustalał przyszłą ewangelicką politykę państw skandynawskich. Jednak rywalizacja duńsko-szwedzka wnet rozbiła te zamiary, tylko Dania pozostała w bloku państw Związku Szmalkaldzkiego. Gustaw Waza zaś po stłumieniu powstania tzw. Dacke w r. 1543 nie widział dalszej potrzeby wiązania się ze Szmalkaldzianami. Punkt kulminacyjny osiągnął protestancki ruch związkowy XVI w. w przymierzu z 22 VI 1532 zawartym między Danią, elektoratem saskim, księstwami Brunświku, Hesji, Anhaltu, Lüneburga, hrabiami Gebhardem i Albrechtem von Mansfeld. Do układu osobno dołączył się Albrecht pruski, powtórzonym dn. 9 IV 1538 r. na lat 9. Klęska protestantów pod Mühlbergiem (1547) zniweczyła układ, rozbijając Związek Szmalkaldzki. Dania wnet rozpoczęła rokowania z cesarzem, mimo ostrzeżeń księcia pruskiego. Nie wyzyskane jednak zwycięstwo cesarza Karola V pod Mühlbergiem ośmieliło Danię do zawarcia układu o pomocy z protestantami Rzeszy na lat 10, z tym, że każdy partner miał prawo zawrzeć separatystyczny pokój z cesarzem.

W rzeczywistości jednak po upadku Związku Szmalkaldzkiego projekt trzeciego protestanckiego zjednoczenia wyszedł znów od Albrechta w r. 1550, od księcia, który zakładając Akademię Królewską w r. 1544 zamyslał o kształceniu protestanckich teologów dla krajów nadbałtyckich. I tak w r. 1550 Albrecht zawarł w Królewcu porozumienie z margrabią brandenbursko-kostrzyńskim Janem i elektorem saskim Maurycym tworząc związek przeciw cesarzowi i jego katolickim stronnikom w Rzeszy. Próba przyciągnięcia Danii do tzw. Związku Książąt zakończyła się niepowodzeniem, gdyż król duński nie chciał swego kraju narażać na wojny, od r. 1552 do pokoju augsburskiego 1555 r. w polityce zewnętrznej książąt zdobywa sobie prymat rywalizacja nad wspólnym działaniem w interesie konferencji augsburskiej.

W sumie artykuł Hubatscha jest nowym spojrzeniem na politykę państw nadbałtyckich z punktu widzenia wpływu jej na przyjętą nową protestancką religię, której utrzymanie wymagało aktywnej obrony. Uwypuklenie roli Prus Książęcych i samego Albrechta jest trafne, chociaż należało tutaj wyraźniej wskazać na uzależnienie jego polityki od Polski. W omawianej literaturze nie odnaleźliśmy dysertacji doktorskiej Hansa Kiewninga¹²⁾ dotyczącej Związku Książąt z 1550 r., chociaż podana jest inna praca tego autora. Z polskiej literatury należało uwzględnić książkę prof. Oskara Bartla¹³⁾ z Warszawy o Janie Łaskim.

Janusz Mattek

JURGEN PETERSOHN, *Die Landesdefension im Herzogtum Preussen zu Beginn des 17. Jahrhunderts*, Zeitschrift f. Ostforschung, X, 1961, H. 2, Marburg/Lahn, s. 226 — 237.

Omawiana praca stanowi wyjątek z dysertacji doktorskiej, przedstawionej uniwersytetowi w Bonn (1959) i opartej na zbiorach dawnego Archiwum Królewskiego. Przedmiotem pracy są nieudane reformy wojskowe margrabiego Jerzego Fryderyka (1539 — 1603), który w Prusach sprawował rządy w zastępstwie obłąkanego Albrechta (od 1577). Wobec braku floty oraz dostatecznej

¹²⁾ *Herzog Albrechts von Preussen und Markgraf Johanns von Brandenburg, Anteil am Fürstenbund gegen Karl V, Teil I 1547—1550*, Königsberg in Pr. 1889.

¹³⁾ *Jan Łaski, Część I (1499—1556)* Warszawa 1955.